

נחל אלכסנדר וגשריו

באגוז כפר-ויתקין

תיעוד וזכרונות

כתב: גדעון חרובי

הקלדה ועריכה במחשב: שרי גלבע

ארכיון כפר-ויתקין

2003-2004

תוכן עניינים:

3	1. הסיור הראשון בוואדי חווארת
4	2. הגשר הראשון שנבנה בסמוך לשפך הנחל לים
6	3. "קיר המוות"
9	4. גשרון על ואדי טאיאן
10	5. הקורבן הראשון בעמק
11	6. "גשר העץ"
16	7. "גשר הבטון"
18	8. עמדות שמירה (פילבוקסים) ליד הנחל
19	9. גשר הרכבת
20	10. גשר קובני
20	11. גשר ביילי בדרך למכמורת
21	12. גשר אירי זמני בשפך הנחל
22	13. זכרונות ילדות מנחל אלכסנדר
26	14. הצבים בנחל אלכסנדר
28	15. "תשליך" בנחל
29		16. נספחים
29	סיפורו של דן אנקורי על גשר העץ/מיכה אנקורי
32	בנין גשר העץ / שמואל גבריאלי
33	על גשר העץ, דיקליינע חנה'לה והדובינושקה
34	בניית הגשר ליד השפך /ראיון עם דב גרשוני

הסיור הראשון בוואדי חווארת

בחורף של שנת תרפ"ט 1928, יצאה מחדרה קבוצה של חמישה חברי ארגון ב' על שם יוסף ויתקין, לסייר ולראות את שטחי וואדי חווארת שעמדו להרכש ע"י הקרן הקיימת לישראל, במטרה להביא המלצות לחברי הארגון. השכם בבוקר יצאו מחדרה, ארבעה רוכבים על סוסים ואחד רכוב על חמור. אחד מרוכבי הסוסים היה חיים החרמוני והרוכב על החמור היה אבי, חיים חרובי. אין מידע על זהותם של שלושת האחרים.

וכך מתאר אבי את הסיור בחיבורו "הדרך שעברנו":
"לאחר שעברו את שרשרת גבעות החול המקיפה את העמק (מצפון) השתרעו לעיניהם ביצות גדולות שאחרי הגשמים האחרונים נראו כאגמים, ונחל אלכסנדר החוצה את הערבה, דמה בעיניהם לנהר גועש וסוער... חיפשו מקום מעבר בנחל ולא מצאו. בסוף החליטו לחצות את הנחל במקום שנראה פחות מסוכן. סוס אחד החליק, נסחף בזרם, וחיי רוכבו מרחפים היו בין החיים והמוות" (היה זה סוסו של חיים החרמוני)... החברים צלחו את הביצות ובדקו את הגבעות. שבע שעות נמשך הסיור ובעיני רוחם חזו המסיירים לא ביצה ולא שממה כי אם מרחביה ברוכה, לא גבעות שוממות אלא גני מטע, לא אגמים אלא מעיינות מים מפריחים ישובים בשביל אלפי גאולי ישראל. החמישה הביאו את בשורת חזונם לשאר החברים..."

הגשר הראשון שנבנה בסמוך לשפך הנחל לים

ההכנות לעליה ל"בית הגדול" נעשו בחדרה בסוף שנת 1929. בין השאר הוחלט להקים גשר ליד שפך הנחל, כיוון שזרימת המים בנחל בחורף נתקה את הדרך בסמוך לחוף הים, וכן את המעבר ב"קיר המוות" שממזרח לאלישיב, אשר דרכו נהגו בקיץ לחצות את אפיק נחל אלכסנדר היבש. בניית הגשר החלה בסוף שנת 1929, לפני העליה ל-"בית הגדול".

וכך כתב חיים בן צבי בשנת 1940 בחוברת העשור לכפר: "גשמי זעף ירדו ושיבשו את 'דרך הקיץ' (דרך 'קיר המוות') ו-'דרך החורף' - הוא מצד הים. גדות נחל אלכסנדר מלאים ומימיו משתפכים הימה. אין מעבר אל הבית שעל הגבעה. אז הוחלט לגשור גשר עץ על הנחל. הובאו החומרים הדרושים, ובוקר בוקר יצאנו לעבודה ראשונה זו. בקצב מהיר ובקדחתנות התנהלה, כל יום קרב אותנו ליום העליה". ראה תמונה מצורפת שצולמה מספרו של בן צבי "מוואדי חווארית לעמק-חפר".

"ב' בטבת תר"ץ – שבעה חברים מאתנו עולים הראשונים יחד עם שאול (קרבל) אל הבית ואנו "העורף" נשארנו ע"י הגשר להשלים את בניינו".

בעיתון "ידיעות האיזור" של עמק חפר מס' 47 כתב חיים בן צבי על הקמת הגשר: "נרכשו בחדרה קלונסאות ועמודי אקליפטוס, איש חדרה, נגר במקצועו, שמאי קולודני, קבל עליו בעזרת סוליה (ישראל) זלצר שלנו, לתכנן ולהקים את הגשר. מרבית חברי 'הקבוצה' גוייסו לעבודה זו. הושג פטיש יד גדול, ודפקנו לפי התור בקלונסאות. "העבודה נמשכה כחודש ימים בערך ועמדה לפני סיום מוצלח, עד שבבוקר לא עבות אחד עת הגענו למקום ו... אבוי, הגשר איננו, 'נעלם' עם הסערה, הרחק לים..."

1930 - הגשר שנבנה ליד שפך הנחל לים

גם דב גרשוני מספר על הקמת הגשר הראשון ליד שפך הנחל:
"קבלנו הוראה להתקשר עם שמאי קולודני הנגר, בחדרה, לבנות גשר על הנחל סמוך לים. שמאי בחר את המקום. יצקנו יסודות בטון בשני הצדדים ברוחב 3 מ'. משקל כל יסוד כ- שמונה טון. בנינו (הכוונה נעצנו ג.ח) מספר רגלי (עמודי) אקליפטוסים לרוחב הנחל. מתחנו עליהם שלוש שורות פסי ברזל מחוזקים בכרמים גדולים... פרסנו לוחות עץ לרוחב (ועליהם) שכבת חול בעובי עשרים ס"מ (כדי שהסוסים) ירצו לעלות ולעבור על הגשר. כל יום היינו באים מהבית (הגדול) ומחדרה ועובדים בגשר עד שגמרנו אותו והחלטנו למחרת הגמר לעבור כולנו לבית. (עד אז חלק מקבוצת עשרים הראשונים התגוררו בחדרה וחלק בבית-הגדול, ג.ח) בלילה החל גשם שנמשך כמה ימים. כאשר התבהר העמסנו את כל חפצינו על שתי עגלות ויצאנו לדרך לעבור על הגשר בדרכנו לביתנו בואדי חווארית. הגענו לנחל והנה... שוד ושבר! מכל הגשר המפואר נותר רק יסוד אחד ולכל העמל לא נותר זכר. (והנה אנו רואים) במרחק 200 מ' מאתנו – ערבי עם רשת ביד חוצה את השפך בלי כל בעיות... וכך הגענו לבית ללא גשר".

"קיר המוות"

כשנרכשו אדמות עמק חפר ע"י הקרן הקיימת לישראל, לא היו גשרים על הנחל. הגשרים הראשונים למעבר כלי רכב נבנו רק בסוף שנות השלושים. הגשרים על כביש מס' 4 ליד קיבוץ מעברות נבנו בשנת 1937, "גשר העץ" נבנה בשנת 1938 ו"גשר הבטון" שבכביש המוביל מהכפר לכביש 4 הושלם ונחנך בשנת 1939. עד אז, כדי לקיים את הקשר בין הישובים שמשני עברי הנחל וכדי להגיע לכביש האורך צפון-דרום, נאלצו נהגי כפר-ויתקין וישובי עמק חפר, לנסוע בדרכים עקלקלות.

כביש האורך הקרוב ביותר לכפר-ויתקין, היה הכביש המזרחי שנסלל בתוואי של "דרך הים" המקראית. כביש זה עבר דרך ראש העין, קלקיליה וטול-כרם. בכביש זה נסעו דרומה לתל-אביב וצפונה לחיפה. לעמק יזרעאל והגליל נסעו דרך חיפה או טול-כרם דרך סבסטיה לג'נין ומשם לעפולה. הגישה אל כביש זה מהישובים בסביבה היתה בדרכי עפר.

מסלול הנסיעה היה כך: בחודשי הקיץ נסעו מ"הבית הגדול" לכיוון דרום בשטח השייך היום לגבעת שפירא (השטחים של "הגואל") עד לדרך שבין אביחיל לכפר-ידידיה (שקיימת גם היום), פנו מזרחה, חצו את האפיק של נחל אביחיל (ואדי טאיאן) עלו על רכס הכורכר בכפר ידידיה ונסעו צפונה עד כפר חיים. שם פנו מזרחה, ירדו מרכס הכורכר, פנו צפונה וחצו את אפיקו היבש של נחל אלכסנדר ממזרח לאלישיב¹. כדי לעקוף את הביצה בשטח הנמוך מצפון לנחל, המשיכו צפונה על רכס הכורכר של אלישיב וכפר הרואה. אח"כ פנו מזרחה בתוואי דומה לכביש מצומת כפר הרואה-חיבת-ציון לגבעת חיים, עין החורש עד לכפר הגדול קאקון² ממנו הייתה דרך טובה לטול כרם ומשם לקלקיליה, ראש העין, פתח-תקוה ותל-אביב.

נקודת חציה זו של נחל אלכסנדר נקראה "קיר המוות". שם זה ניתן לה ע"י חבר הכפר גרשון בית-הלחמי הנהג המיתולוגי של עמק חפר ואחד מ"עשרים הראשונים", והוא התקבל על ידי כולם.

בקירות העפר התלולים של הנחל הוכשרה דרך צרה לכניסה ויציאה, ותחתית הערוץ רופדה בגזעי עצים, אלא שהם נסחפו לים בכל שנה, בשיטפונות החורף. לא פעם נתקעו המשאית של הכפר או המשאיות של הישובים האחרים בסביבה, במעבר הצר והקשה הזה.

¹ המקור: ספר "חידודין" של החב' בן-ציון גפני עמ' 46
² כפר ערבי בלתי ידידותי. כיום "יכון".

מנחם מידובניק שמע מאביו שלמה, שעבד כ"סְקָנְד דרייבר-נהג משנה" על המשאית של הכפר, כיצד היו הנהג או סגנו הולכים ברגל לקיבוץ עין החורש להזעיק טרקטור זחל לחילוף, פעולה שנמשכה שעות והמשאית היתה מגיעה לכפר מאוחר בלילה. למשאיות בשנות השלושים והארבעים היתה קבינה צרה וארגז קצר. גדעון אלון ממעברות מספר כי אביו שהיה נהג משאית הגיע ל"קיר המוות" כשחלק מהמטען כלל צינורות ארוכים שבלטו מהמשאית מלפנים ומאחור, ובמעבר הצר והמפותל נתקעו הצינורות בקיר הוואדי...

בתקופת החורף לא ניתן היה לנסוע לכביש האורך המזרחי דרך "קיר המוות" בגלל השטפונות והבוץ בנחל, ולכן נסעו מ"הבית הגדול" דרומה לכיוון אום-חאלד (נתניה) דרך בית-ליד, למושבה קדימה ולישובי גוש תל-מונד ומשם התחברו לכביש האורך באיזור קלקיליה. חיים בן-צבי כתב בביטאון מועצת עמק חפר (בשנות ה-80): "כי בחודשי החורף, כשדרך "קיר המוות" נחסמה בגלל הבוץ והשיטפונות בנחל, נסעו גם דרך אבן-יהודה, רעננה והרצליה, לאחר שהדרכים החוליות שבשרון נרטבו מהגשמים וניתן היה לעבור בהן. מסיבוב רעננה נסעו בכביש שנסלל בשנת 1928 לפתח-תקוה ותל-אביב. זה היה קטע מ"הכביש הישן" מס' 4 מתל-אביב לחיפה שנפתח לכל אורכו בשנת 1937. מסלול נוסף היה: נסיעה בדרך עפר מאום-חלד (נתניה) לטול-כרם ומשם בכבישים או ברכבת דרומה לקלקיליה וראש העין ומזרחה לדיר שרף, ג'נין ועפולה.

לחדרה נסעו דרך "קיר המוות" וגם דרך חוף הים. בקיץ לא הייתה בעיה לעבור את איזור השפך שנסתם בחול, ואילו בחורף היה השפך נפתח ע"י זרימת מי הגשמים והשיטפונות שזרמו לים, אבל עגלות ומכוניות היו חוצות את הערוץ הרדוד, במים.

אורי רוטברד שנולד בנובמבר 1934 חזר עם אמו מבית החולים ליולדות בעפולה לחדרה, ומשם במונית של ברוך כהן (סבו של דובי כהן) לכפר. הם נסעו לכיוון חוף הים וחצו את הנחל במים, בשפך.

שבועיים אח"כ הגיעה באותה דרך שרה פולינסקי עם בתה נעמי, ואותה מונית של ברוך כהן נתקעה במים. המונית חולצה ע"י אחד העגלונים שירד באותה עת עם זוג פרדות להביא עגלת זפזיף משפת הים.

רחל פרקר (ספיבק) מספרת כי במשקם היו מדגרות נפט לאפרוחים. ביצי הרבייה היו מגיעות מעמק יזרעאל במשאית לחדרה, ומשם בעגלה דרך השפך לכפר. לא פעם קרה שהזרימה בנחל היתה חזקה ונאלצו לחזור עם המטען לחדרה, לחכות כמה ימים עד שקלו המים ואז ניתן היה לעבור בשפך.

בזמן שטפון לא ניתן היה לעבור את הנחל. ישראל בר מספר סיפור מרגש בספרו "בונים בית" (עמוד 157) כיצד בשנת 1935 מנע מרופא הכפר דר' חיים שיבר (שיבא) לרכב

בלילה על סוסו, ולחצות את הנחל בזמן שיטפון, אחרי שקיבל הודעה טלפונית על יולדת שזקוקה לעזרתו בקיבוץ גבעת חיים³.

בשנת 1950 נעשה ניסיון חציה: באחד מימי החורף באותה שנה, ירדו בעגלותיהם אלחנן שוויצר ונחום זלצר לשפת הים ונסעו לאורך החוף צפונה כשהם אוספים לוחות וקרשים שפלט הים הסוער.

כשהגיעו לשפך היה השיטפון בנחל בעיצומו. בעברו השני של הנחל נראו הרבה עצים ואלחנן החליט לחצות את השפך. הוא הדחיר את הסוס שנכנס לנחל ותוך שניות נגרפו הסוס, העגלה ואלחנן לעומק הים הסוער. נחום מיהר לחזור לכפר להזעיק עזרה וחזר עם עוד חברים לחוף הים. בבואם מצאו את אלחנן שוכב תשוש על החוף. למזלו, היה אלחנן ימאי בעל ניסיון רב, הוא קפץ מהעגלה וצלל לעומק כשהוא שוחה תחת המים ועולה מידי פעם לקחת אוויר, עד שהגיע לחוף. הסוס ניסה לשחות לחוף אך הגלים הפכו את העגלה. הסוס טבע ונפלט לחוף למחרת היום.

הנסיעה דרך "קיר המוות" נמשכה עד ח' ספטמבר 1937, כשכביש מס' 4 כולו נחנך ונפתח לתנועת מכוניות. הגשרים ליד קיבוץ מעברות נחנכו ב-7.7.1937.

כתב: גדעון חרובי
ערכה: שרי גלבווע

* ניתן לקרוא מאמר זה גם באינטרנט, באתר של המועצה האזורית עמק חפר, נחל אלכסנדר, נאמני נחל אלכסנדר, חומר רקע.

³ בשנת 1935 היה דר שיבא רופא של הישובים בכפר ויתקין, משמר השרון וגבעת חיים, וגר עם רעייתו שרה בכפר ויתקין. בסופה של אותה שנה חלה ב"קדחת המערות" ועזב את האיזור.

גשרון על ואדי טאיאן (נחל אביחיל)

נחל אביחיל (ואדי טאיאן) הוא נחל אכזב המנקז את האזור הדרומי של עמק-חפר, בין רכס הכורכר השני (הבית הגדול, גבעת שפירא, אום חאלד, וכו') לבין הרכס השלישי (מעברות, משמר השרון, כפר חיים וכו') ונשפך לנחל אלכסנדר מול "שדה ג' " ⁴ של אדמות כפר-ויתקין.

בשנות השלושים, לפני שנבנו גשרים על נחל אלכסנדר נסעו תושבי המקום בדרכים עוקפות ונאלצו לחצות את אפיקו של ואדי טאיאן בדרך המקשרת בין אביחיל לכפר-ידידה. בחדשי הקיץ, חצו אותו אנשי כפר ויתקין בדרכם מזרחה ל"קיר המוות" ובחזרה ממנו. בחדשי החורף חצו אותו אנשי הישובים המזרחיים מעברות, משמר השרון וכו' בדרכם לרכס אום-חאלד ובחזרה (בחדשי החורף אי אפשר היה לנסוע דרך קיר המוות).

אלימלך ליבנה (ברזובסקי), חבר משמר השרון, שעבד כנהג בשנות ה-30, מספר בחוברת "בית ליבנה" "בחורף, ברוב המקרים, היה הוואדי מלא מים, ולא פעם היינו נתקעים בבוץ כשהגשם מרטיב ומקלקל את האספקה. לימים התקינו גשר על ואדי טאיאן, ואנו קראנו לו "גשר דוב'לה" על שם דב דגן שהיה הברזלן שלו. היה זה גשר צר בלי מעקה מצדדיו...".

לדברי גיורא ברנאי מכפר-ידידה, היו לגשר מעקים. שלושה עמודי בטון מכל צד וביניהם צינורות ברזל.

בשנת 1947, נחטפו שני סרג'נטים בריטיים ע"י חברי ארגון האצ"ל מנתניה. הצבא פתח בחיפושים ובמסגרתם חסם טנק את הדרך, עלה על הגשר הצר והרס את המעקים. הגשר שופץ מאוחר יותר ע"י המועצה האזורית עמק-חפר.

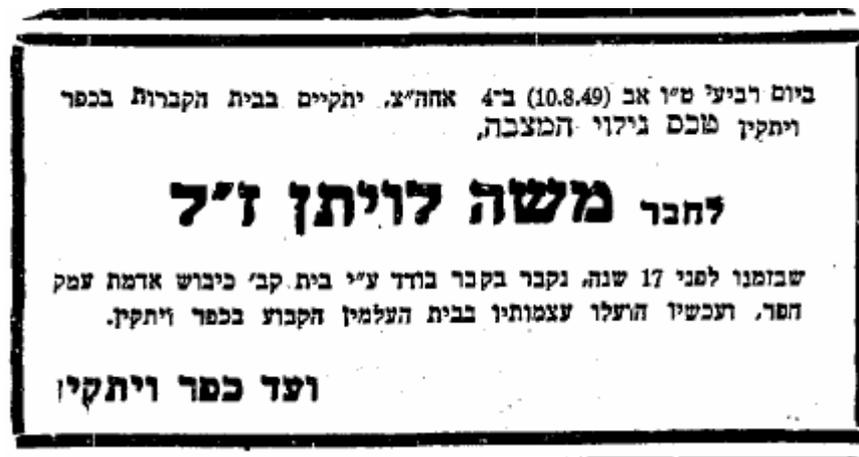
יש להניח שגשר זה נבנה לפני פתיחתו של כביש מס' 4, בית-ליד – חדרה, בחודש ספטמבר 1937. מאז לא הצטרכו אנשי ישובי המזרח לחצות את ואדי טאיאן. אנשי כפר ויתקין המשיכו לעבור עליו בדרכם לכביש מס' 4, עד שנחנך "גשר הבטון" בחודש אפריל 1939 ונסלל הכביש לכפר.

לאחרונה נסלל בדרך כביש אספלט.

⁴ "שדה ג' (ברובו הגדול) היה השטח ממזרח לנחל אלכסנדר ומדרום לכביש הכניסה לכפר ויתקין מצומת חפר.

הקורבן הראשון בעמק

משה לויתן ז"ל, הקרבן הראשון בעמק חפר, טבע בנחל אלכסנדר ב-10.3.1931. על נסיבות האסון כתבו ביומניהם החברים חיים בן-צבי ושייקה פורת. בן-צבי כתב: "אירע לנו אסון כבד... וכמה מקרי וטפשי היה הדבר!... עבד בחריש על הטרקטור, עשה כנראה בשגגה, איזו תנועה לא נכונה... והטרקטור גלש יחד איתו לנחל למים עמוקים... טבע בן רגע... אברהם (ראביד) שהיה על ידו רץ אליו אך לא הספיק לעזור לו. כעבור עשרים רגע הוציאוהו מהמים ללא רוח חיים". שייקה פורת ציין שלויתן חרש ע"י "סמרה" באדמת 1660 דונם ע"י נחל אלכסנדר, בטרקטור קטרפילר חדש. הוא גלש במדרון שלייד הנחל, לא יכול היה לעצור והטרקטור נפל לנחל. לויתן טבע מפני שלא ידע לשחות. בנוי של אברהם ראביד ז"ל, שבקרו בכפר לפני כשנה, סיפרו את ששמעו מפי אביהם: ראביד היה צריך להחליף את לויתן בעבודה. לויתן אמר שהוא יסתובב בסוף התלם ואז יתחלפו. יתכן שבגלל שהטרקטור היה חדש ולא מוכר, או שאולי בגלל עייפות, טעה לויתן ונפל עם הטרקטור למים. לויתן נקבר בגבעה שמדרום ל"בית הגדול", כיום בצד הדרום מזרחי של "בית יערי", בית ההבראה של עובדי המדינה. סביב קברו נטעו החברים חורשה של עצי אורן שנקראה בפיו "חורשת לויתן". בילדותנו, בשנות הארבעים, כשטיילנו על גבעות הכורכר שכוננו "הרי שאול", על שמו של השומר הראשון שאול קרבל שגר על הגבעה צפונית ל"בית הגדול", נהגנו לעיתים לפקוד את הקבר הבודד. באוגוסט 1949 הועברו עצמותיו של משה לויתן⁵ לבית הקברות בכפר-ויתקין (זכור לי שאחד החברים שיזמו זאת היה אבי, חיים חרובי).

⁵ בחודש דצמבר 2009 מצא ספי חסקין באינטרנט בארכיון של עיתון "דבר" את המודעה מיום 8.8.1949 על העברת עצמותיו של משה לויתן ז"ל.

גשר העץ

גשר העץ נבנה בחורף של שנת תרצ"ח (בחדשים ינואר-אפריל 1938) ע"י חברי כפר-ויתקין, בראשותם של דן וורוביוב (אנקורי) וצבי אלקין. קצת מפליא מדוע נבנה הגשר בחורף, כששטפון אפשרי בנחל יכול היה למוטט אותו עוד בטרם הושלם. אך כנראה שמן השמים עזרו, והבניה הושלמה ללא תקלות.⁶ הגשר הוקם כדי שחברי הכפר יוכלו לעבד את שטחי האדמה הכבדה שהיו בעברו הצפוני והמזרחי של הנחל (שדות א' ב' ו-ג'). לפני הקמת הגשר עובדו שדות אלה בידי חברי קיבוץ גן-שמואל. למודי נסיון מהקמת הגשר הראשון ליד שפך הנחל, שנסקף לים, החליטו הפעם למסור את תכנון הגשר למהנדס מלינובסקי מעין חרוד. גם חברי הכפר הכינו תכניות: משה תהבלום סיפר בספרו "כפר ויתקין החלום ושברו" (עמ' 20) כי קבל ממהנדס בתל-אביב תכנית להקמת גשר תלוי מברזל.⁷ גפני בן-ציון כתב בספרו "חידודין" (עמ' 39 – הגדה של פסח) "אפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים ובכל זאת (ביידיש) האט מען זיך פֿאַנאַרעשט (עשינו שטויות) ומעשה ברבי גפני, דן וצומר שהיו מסובין בצריף הלשכה ומכינים תכניות לגשר... עד שנסעו למהנדס ואמר להם: התכנית באמת יפה אבל צריכים לסדר אחרת". את בניית הגשר תארו כאמור לעיל, גפני ב"חידודין", שמואל (סמוסה) גבריאלי בסיפורו "בנין גשר העץ" ומיכה אנקורי ששמע את הפרטים מפי הדוד דן וכתבם בסיפור "גשר העץ". אני מודה שגם אחרי קריאת החומר הנ"ל שתאר את הקמת הגשר, לא כל הפרטים ידועים וברורים לי, והיום אין את מי לשאול... מה שברור הוא שהגשר הוקם בעבודת ידיים, בצורה מוצלחת, ומילא את תפקידו במשך עשרות שנים.

עמודי העץ נכרתו ביער האקליפטוסים בחדרה והובאו ע"י העגלונים, חברי הכפר, אל שתי גדות הנחל הצפונית והדרומית. באתר הבניה קילפו את קליפות הגזעים על מנת למנוע מתולעי העץ להכנס פנימה. דן אנקורי הכין את תוכנית העבודה: לרוחב הנחל התקינו גשר זמני שצף על המים. תקעו בנחל זוגות זוגות של קלונסאות עץ וקשרו ביניהם צינור לכל רוחב הנחל בגובה פני המים. על הצינור השעינו את העמודים, כל אחד בתורו, ניצב לצינור, כשהמרחק של הקצה העליון של העמוד מהצינור קבע את מקומו של הקצה התחתון בתוך המים. על ראש העמוד הורכב ה"פטיש" שנבנה בידי חבר הכפר, אשר סובול המסגר, לפי הנחיותיו של דן אנקורי.

הפטיש נבנה משני חלקים: החלק החיצוני – צינור בקוטר "14 מחולק לשנים ובין שני החלקים מחיצת ברזל. החלק התחתון ישב על ראש העמוד כמו ספל הפוך. בחלק העליון שאורכו היה כשני מטרים נחתכו שתי מגרעות צרות וארוכות. מעל כל מגרעת הותקנה גלגלת. המשקולת שנעה בתוך הצינור החיצוני העליון, נבנתה מצינור קצר בקוטר "12 ממולא עופרת. המילוי נעשה בידי חבר הכפר, ישראל זצר (זהר) הפחח. לצינור המשקולת

⁶ בחוברת "חידודין" עמודים 39 ו-40 מצויין בפרק "הגדה של פסח תרצ"ח": "זה העסיק במשך החורף הרבה אנשים... השבוע עבר עליו בהצלחה, הטרקטור שלנו..."
⁷ ראה נספח בסוף החוברת.

הולחמו שני זיזים ארוכים שבלטו מחוץ לצינור החיצוני דרך המגרעות. לכל זיז נקשר חבל שעבר דרך הגלגלת שעלה למעלה וירד למטה. שני חברים משכו בחבלים והעלו את המשקולת לגובה של מטר וחצי. לפי פקודת האחראי, אשר סובול, הרפו מהחבלים והמשקולת צנחה על ראש העמוד ונעצה אותו בקרקעית הנחל עד לעומק של ארבעה מטרים.

הגשר נבנה משש "רגלים", שלוש קרובות לגדה הצפונית ושלוש לגדה הדרומית של הנחל. כל "רגל" הורכבה מעמוד גבוה ועמודים נמוכים שתמכו בו וחוברו אליו על ידי קורות אופקיות ואלכסוניות. על החלק העליון של העמודים הגבוהים נבנה מרכב של קורות (קונסטרוקציה), ועליהן הציבו שני רלסים ארוכים של ברזל. בשתי גדות הנחל נבנו שני בסיסים מעץ, כך שהרלסים ישבו על שני הבסיסים שבגדות ועל העמודים שבאפיק הנחל (בשריפה שהיתה בגדה הדרומית בשנות החמישים, נשרף הבסיס הדרומי ובמקומו יצקו בסיס מבטון). על הרלסים התקינו משטח מבולי עץ שהוחלפו במשך השנים באדני רכבת מעץ, עליהם נשפכה שכבה של כורכר. מעקי הגשר הותקנו מאוחר יותר, ובשנים הראשונות עברו עליו ללא מעקות, כפי שאפשר לראות בתצלום הגשר בשנותיו הראשונות.

גשר העץ 1938-1939

דן אנקורי לא סיפר, אך סביר להניח שהוא בנה מתקן הרמה לתליית ה"פטיש" והסרתו מראשו של כל עמוד אחרי גמר נעיצתו בקרקעית הנחל. רמז לכך ישנו בסיפור שסיפר על עבודתו בבית הקברות בלנינגרד לפני עלייתו ארצה.

נקודת התורפה של הגשר היתה העמודים והמרכבים באפיק הנחל. בזמן שטפון נגרפו במי הנחל כמויות גדולות של קני סוף, עצים וכו' שנלכדו בהם, חסמו חלקית את זרימת המים וגרמו ללחץ חזק על הגשר.

היו גם כמה טעויות אנוש, כמו למשל נהג משאית כורכר, אלי אייל, שהיה צריך לשפוך את תכולתה לפני הגשר, אך נסע עליו במלא כובדו הלוך וחזור. כמו כן, בשנות השמונים, כשנסגר גשר הבטון לתנועה, נסעו נהגים רבים דרך השדות וחצו את הנחל על גבי גשר העץ כולל מערבב בטון... הגשר נחלש והתערער והרלסים הגדולים התעקמו במקצת. אז הוחלט לסגור אותו ולבנות במקומו גשר מבטון.

בשנת 1986 נבנה הגשר החדש בסמוך ל"גשר העץ". בנית הגשר בוצעה בידי חברת "סולל בונה" והמימון היה של כפר-ויתקין ושל המועצה האיזורית.

1986 - בנית גשר הבטון החדש בסמוך לגשר העץ

למקום הובאו עמודי בטון ארוכים ועבים שנעצו לכל אורכם בשתי גדות הנחל על ידי פטיש דיזל ענק. על ראשי העמודים נבנו שני הבסיסים, ועליהם הוצבו קורות ענק מבטון טרומי שנוצקו באיזור חיפה והובאו על ידי משאיות למקום.

הגשר החדש נבנה ללא עמודי תמיכה אמצעיים, כפי שהיו לגשר העץ. בניית הגשר החדש צולמה והתמונות נמצאות בארכיון הכפר. פֶּדָל עמוד בטון, מהעמודים שנעצו בקרקע מונח ליד פתח המתקן לשיווק בקר, ליד "ככר החקלאים".

כשהניחו את קורות הגשר על הבסיסים, ראו מיד שהמרחק מהן לגובה פני המים קטן מידי, עקב טעות בתכנון. נאלצו להוריד את הקורות ולהגביה את הבסיסים ואז הניחו שנית את הקורות ובנו עליהן את רצפת הגשר. הטעות הזו עלתה לכפר ולמועצה האזורית בעלות נוספת על הסכום המקורי.

גשר העץ יצא מכלל שימוש והחזיק מעמד עד חורף שנת 1991-1992. חורף זה היה הגשום ביותר מאז החלה מדידת כמויות הגשם בכפר, וירדו בו למעלה מ-1100 מ"מ גשם. בשטפון הגדול בנחל, בדצמבר 91, נסחף הגשר ונהרס כליל. משנות השבעים החלו לקרוא לגשר העץ "גשר הצבים". מבתי האימון והלולים הממוקמים בשטחי הכפר החלו החברים להביא את פגרי העופות וההודים ולזרוק אותם מהגשר לצבים שבמים. המקום הפך לתחנת האכלה לצבים שהתרכזו בסביבתו וטרפו את המזון שהוגש להם. במקביל החלו להגיע מטיילים ומבקרים לחזות בצבי המים הגדולים וגם להאכילם בלחם וכד'.

בשנת 1986 הוקם ליד הגשר קיוסק שהופעל על יד חבר הכפר יורה ויסבלום והוא פעל במשך 7 שנים.

בשנת 1992 הוקם בקרבת הגשר גן אירועים יפפה "ליד הנחל". הגן הוקם בחלקת הפקאן של צביקה רוזן בשדה א', על ידי חבר הכפר מיכה אנקורי. גן אירועים נוסף, "מקום בטבע", הוקם בשנת 1997 על ידי גיא אייל. הגן נמצא בחלקת הפקאנים בשדה ג' הסמוך לנחל, אשר ניטע על ידי נתן נחשתאי ז"ל. בניית גשר העץ לא היתה המצאה מקומית. מפי אבי שמעתי כי באוקראינה, ארץ מכורתו, היו בונים גשרים כאלה והם החזיקו מעמד כשבעים שנה. גם בנחל אלכסנדר היו לפחות שני גשרי עץ שקדמו ל"גשר העץ" והם הגשרים התורכיים. כ-200 מ' ממזרח לגשר העץ, במעלה הנחל, היה תקוע במרכז האפיק עמוד עץ, שריד לגשר תורכי שהיה במקום, עד שבאחד השטפונות בסוף שנות הארבעים או תחילת שנות החמישים נסחף גם הוא ונעלם (לאחרונה נמסר לי על ידי אורי ספרים כי העמוד קיים עדיין תחת פני המים).

גשר תורכי נוסף שהיה בנחל ומוזכר במאמר "החי והצומח בעמק חפר"⁸, נמצא באדמות קיבוץ מעברות סמוך לשטח כפר ויתקין (בשדה ג'). במים נשארו 6 עמודים של הגשר

⁸ מאמר זה נכתב ע"י אברהם (בומי) תורן, חבר קיבוץ מעברות, ופורסם בחלקו בחוברת "עמק חפר", תש"ז. חוברת זו יצאה ע"י המועצה האזורית עמק-חפר במלאת עשרים וחמש שנה לעליית 20 הראשונים לאדמות עמק חפר.

התורכי ששימשו לילדי מעברות כמעגן לקשירת סירותיהם. סמוך לעמודים נמצאו כמה תיבות עם פגזים תורכיים, כנראה ממלחמת העולם הראשונה. העמודים נסחפו ונעלמו בשטפון של חורף 91-92.⁹

בעת כתיבת מאמר זה טרם הצלחתי לברר מתי נבנו הגשרים התורכיים ולאילו מטרה.¹⁰

כשפרצו "המאורעות" בארץ, אחרי החלטת עצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר, החל גל של גניבות ע"י כנופיות ערביות. גנבו כביסה מהחבלים, ועברו לגניבת בהמות, פרות וסוסים, שהועברו רגלית לפרדסי חדרה ובליל המחרת לאיזור "הגדה" (טול כרם וכו'). שולם זהר מספר שהגניבות התחילו בסוף שנת 1947 לפני ה-29 בנובמבר. חברי כפר ויתקין שכבו במארבים בנקודות חציית הנחל, בין השאר ליד גשר העץ. באחד הלילות פתחו אנשי המארב באש על שני גנבים שעברו על הגשר ואחד מהם נפגע, קפץ מעל הגשר למים, ונמצא למחרת הרוג.¹¹ מאוחר יותר נבנתה ליד הגשר מצדית "פילבוקס" לחסימת המעבר על הגשר, ששרידיה קיימים עד היום.

⁹ נמסר לי ע"י גדעון אלון מקיבוץ מעברות

¹⁰ לפני כמה שנים התברר לי שהגשר בגבול מעברות כפר ויתקין נבנה ע"י הממשל העותומאני, בסמוך לביקורו בארץ של הקיסר הגרמני, וילהלם השני, בשנת 1898, ובמסגרת שיפוץ "דרך המרכבות" בין חיפה ליפו.

¹¹ ראה ספרו של ישראל בר "בונים בית" עמ' 171

"גשר הבטון"

כך מכונה הגשר שעל נחל אלכסנדר המחבר את כפר-ויתקין ל"צומת חפר" שעל כביש השרון מס' 4.

כביש האורך מס' 4 נסלל בשנות המאורעות 1936-1939, כשהנסיעה בכביש המזרחי ראש העין – קלקליה – טול-כרם נהייתה מסוכנת, בגלל התקפות הטרור של הכנופיות הערביות על התחבורה היהודית. טקס פתיחת הכביש היה ב-30.9.1937.¹² קטע של הכביש, באיזור מעברות-משמר השרון, נסלל על ידי חברי כפר-ויתקין. לצורך זה פתחו מחצבה בגבעת הכורכר ליד ה-"בית הגדול", ועל כך כתב חיים יובל (יבלונסקי) בחוברת "סיפור חיים". מרים רוטנברג ספרה לי כי בעלה מרדכי שעבד במחצבה, חלה בקדחת המערות והתעוור. ראייתו חזרה אליו לאחר ששכב תקופה ארוכה בבי"ח "הדסה" בירושלים.

כפר-ויתקין השיג הלוואה למימון התחלת סלילת הכביש ("חידודין" עמ' 45) ופנה לממשלת המנדט בבקשת השתתפות כספית בבנין הגשר. הבקשה נדחתה, אך כעבור פרק זמן אושרה. אז נודע לכפר על כוונת הממשלה לבנות תחנת משטרה על המצוק מדרום לבית-ינאי (כיום בשטח "נעורים"). הכפר הודיע לממשלה כי בגלל מצוקה כספית נדחת בניית הגשר וכך נאלצה הממשלה לבנות את הגשר על חשבונה... (את הסיפור הזה סיפר לי אבי, חיים חרובי).

בניית הגשר החלה בשנת 1938, וארכה יחד עם סלילת הכביש למעלה משנה. חנוכת הגשר נערכה כנראה באחד באפריל 1939 (ב.צ גפני, חידודין ע"מ 45). הגשר היה צר, חד מסלולי ואיפשר מעבר למכונית אחת בלבד. משני צידי הגשר נבנו מדרכות מוגבהות, עם מעקים בגובה מטר. המדרכות נבנו מצינורות ברזל ורשת, והן שימשו כמעבר להולכי רגל ולתצפית על הנחל.

עם פתיחת "גשר הבטון" והכביש שחיבר את הכפר לכביש השרון (מס' 4), נפתח דף חדש בתחבורה מהכפר ואליו. מאידך, נוצרה בעיה לארגון ה"הגנה" לה שימש ה"בית-הגדול" בסיס אימונים מרכזי. ממקום מבודד ונידח הפך ה"בית-הגדול" למקום שניתן להגיע אליו בקלות יחסית, ובנוסף נבנה בקרבתו, על המצוק סמוך לים, בנין "משטרת החופים" ובצמוד לו מחנה צבאי. ה"הגנה" פעלה בחיפזון, והעבירה את בסיס האימונים שלה לג'וערה שבהרי אפרים. ב"בית-הגדול המשיכו להתקיים קורסים ל "חינוך גופני מורחב" (חג"מ).

אחרי החלטת האו"ם ב-כ"ט בנובמבר 1947, החלו גניבות של פרות וסוסים ע"י כנופיות גנבים ערביים, חלקם תושבי הכפרים הערביים מעמק חפר¹³. חברי הכפר שכבו במארבים

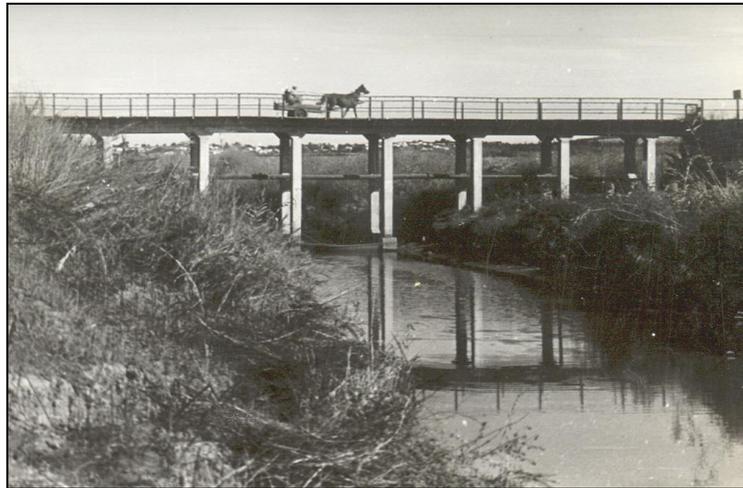
¹² ראה ספרו של מרדכי נאור, "ספר המאה".

האבן המציינת את נקודת האמצע של כביש מס' 4 הונחה ליד מצבת אבשלום פינברג (מול אזור התעשייה של עמק-חפר). כשהורחב הכביש הועברה האבן למוזיאון האיזורי.

¹³ תושבי ארבעת הכפרים הערביים בעמק-חפר, עזבו את האיזור בפסח תש"ח – 1948.

ומאוחר יותר נבנו מיצדיות¹⁴ - (פילבוקסים, עמדות שמירה) לאורך הנחל, אחת מהן ליד גשר הבטון (מערבית לגשר מזרזום לכביש).

הגשר נבנה על שני בסיסים גבוהים משני צידי הנחל ונתמך ע"י עמודי בטון ששוקעו באפיק הנחל ומשני צדדיו¹⁵.

העמודים נוצקו ליד האתר וננעצו במקומם ע"י מנוף ופטיש מכני. על העמודים יצקו את קורות הרוחב, האורך והגובה שהיו תחת הגשר. "בנית הגשר בוצעה ע"י מחלקת עבודות ציבוריות של ממשלת המנדט. ניהל את העבודה מהנדס צעיר, אביגדור ברטל, שהיה סגן מהנדס מחוז – לאיזור היהודי של השרון"¹⁶.

בשנת 1954 פרץ אוטובוס של אגד (שנסע מהכפר לצומת חפר), את המעקה הדרומי, חלקו הקדמי נתקע בגדה המזרחית של הנחל וחלקו האחורי נשאר תלוי על הגשר. ארבעה נוסעים נפצעו קל.¹⁷

במשך השנים החל הגשר לשקוע ונוצרו סדקים גדולים בנקודת המגע בינו לבין הכביש. מכוניות שבאו במהירות החלו "להתעופף". במקרה אחד "התעופפה" מכונית מסחרית עמוסת חבילות גלילי נייר טואלט ונחתה באפיק הנחל. גם שופל גדול של טרקטוריסט מנתניה, עשה את אותה הדרך.

בראשית שנות השמונים נסגר הגשר לתנועה, נהרס ובמקומו נבנה גשר חדש הקיים עד היום. הגשר החדש נבנה על גבי קורות בטון ענקיות היושבות על הבסיסים משני צידי הנחל, ללא עמודי תמיכה אמצעיים כפי שהיה בגשר הישן.

בפרק הזמן של בניית הגשר, נסגר הכביש לתנועה, ונהגים רבים נסעו דרך השדות וחצו את הנחל על גבי "גשר העץ", מה שגרם להתערערותו, כפי שכתבתי בפרק על "גשר העץ".

¹⁴ המיצדית או כפי שכונתה "פילבוקס", הייתה מבנה יצוק בטון עם חלונות צרים לירי וגג פח שכוסה בשקי חול. הבנייה הייתה לפי זכרוני בשנת 1948

¹⁵ ראה "חידודין של ב.צ. גפני עמ' 39.

¹⁶ ח. בן-צבי, "דור לדור יביע אומר" – שנת הארבעים למועצה האיזורית.

¹⁷ ראה ספרו של גדעון אבני "פרקים מראשית כפר ויתקין" עמ' 18

עמדות שמירה (פילבוקסים) ליד הנחל

בפסח תש"ח, 1948, ברחו או הוברחו התושבים הערבים שבעמק חפר אשר גרו בכפרים: עֶרֶב קִיבְּלִי שממזרח לקיבוץ מעברות, ערב שומְלִי שכיום גאולי תימן, מְנַשֶּׁה בשטח שכיום גבעת חיים איחוד וְזֶלְפָה כק"מ מצפון למנשיה. מנהיגי הערבים אמרו להם לפנות את השטח ולחזור אליו לאחר שיכבש בידי צבאות מדינות ערב, תוך ימים ספורים. מה שכידוע לא קרה.

הגניבות החלו לפני החלטת עצרת האו"ם בכט' בנובמבר 1947, על חלוקת א"י למדינה יהודית ומדינה ערבית.

המכה הקשה ביותר היתה גניבת פרות ובהמות עבודה. בכפר החלו לצאת למארכים וחסימות במקומות בהם היו הגנבים חוצים את הנחל, ופעם אחת אף פתחו אנשי החסימה שלייד "גשר העץ" באש ואחד הגנבים נהרג.

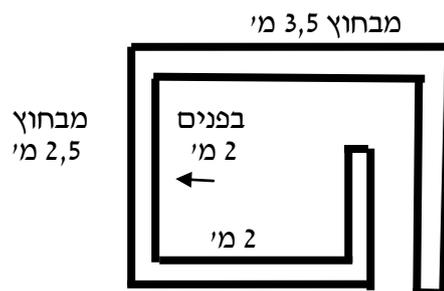
באביב 1948, נבנו ארבע עמדות שמירה (פילבוקסים - מיצדיות) לאורך הנחל: העמדה הראשונה נבנתה ליד השפך סמוך לים, אך גלי הים חפרו תחת יסודותיה ותוך שנה או שנתיים מוטטו אותה.

השניה נבנתה בשטח ה"אי" ליד ברך הנחל שמול שפך "תעלת שייך מוחמד" לנחל והיא קיימת עד היום שלמה אך ללא הגג.

השלישית הוקמה ליד "גשר העץ". היא עדיין קיימת, סדוקה ושקועה בחלקה, עטורה בגבעולים הקוצניים של פטל, והכניסה אליה חסומה בערימת עפר וגזעי עצים מ"גשר העץ" ז"ל.

הרביעית עמדה ליד "גשר הבטון" והיא נהרסה לפני שנים רבות. העמדות נבנו מבטון ועובי הקירות היה 25 ס"מ.

מבנה הפילבוקס:

גובהו היה כקומת אדם. הגג היה גג פח שדוֹפֵן בשקי חול. בקירות סביב היו אשנבי ירי קטנים.

גשר הרכבת

בונה ע"י רכבת ישראל בשנת 1950 כשנסללה המסילה החדשה מבנימינה לתל-אביב. הבונים יצרו ארגז סגור מלוחות פלדה ארוכים ומשתלבים שנתקעו בקרקעית הנחל ע"י פטיש דיזל. כל ירידה של המשקולות על ראשו של לוח הפלדה גרמה לדחיסת תערובת הדיזל (כמו במנוע) ולפיצוץ שהעלה את המשקולת למעלה, וחוזר חלילה. את המים שאבו החוצה, ומחפר גדול (פְּאָגֶר) חפר והוציא אדמה מקרקעית הארגז לעומק רב. בתחית הארגז יצקו את יסודות הגשר. על היסודות יצקו עמוד או נכון יותר לאמר בסיס ארוך (בלשון דובר הרכבת - נְצִיב) ומעליו קורת בטון לנשיאת שתי מסילות ברזל. כשנגמרה העבודה בצד הדרומי, חזרו על אותה פעולה בצד הצפוני של הנחל. שנים רבות היתה על הגשר מסילה יחידה בצד המערבי. בשנת 1993 במסגרת הכפלת המסילה שודרג הגשר וכיום מוצבות עליו שתי מסילות ברזל. ראה פרטים במכתב של דובר רכבת ישראל מתאריך 14.12.2003.

רכבת ישראל בע"מ

ל אביב
זשס"ד
14.12.:

לכבוד:
מר גדעון חרובי
כפר ויתקין 40200

שלום רב,

הנדון: **גשר אלכסנדר**

בהמשך לפנייתך להלן נתונים לגבי גשר הרכבת שעל נחל אלכסנדר:

גשר אלכסנדר נמצא על מסילת רכבת חיפה – ת"א (ק"מ 946).
הגשר נבנה ב- 1950 לפי תכנון של הרכבת – אינג' טוקף משנת 1949.

במסגרת הכפלת המסילה בשנת 1993 הגשר שודרג: תכנון הורוביץ בוך בע"מ.
העבודה כללה חידוש הנציבים ואיסוף מסעת בטון למסילה שנייה.
הקבלן: שפיר בע"מ.
אין ברשותינו מידע על עלות הפרויקט, היות והוא נוהל בזמנו ע"י רשות הנמלים והרכבות.

בב"כה,
בנן מאור
דובר רכבת ישראל

חעתק:
מר גד יעקבי – רחי י.ל גורדון 9 ת"א 63458

תחנת תל-אביב מרכז ע"ש סביוור. ת.ד. 18085. ת"א 80

אחרי בניית "גשר הרכבת" נשארה בגדת הנחל, במשך למעלה מ-40 שנה, אחת מלוחות הפלדה (אולי כי נפגמה במהלך העבודה), כשהיא מכוסה בסחף ובצמחיה. ואז נחלצה ממקומה, נגררה עד תחנת הדלק בכפר ושימשה לבניית גשר הטיפול לכלי רכב. היוזם היה אלחנן רוזנברג (חוניש), בעזרתם של שלום ממכון המים, אסא גבריאלי וה- D4 מהמוסך, שגרר את קורת הפלדה.

גשר קובני

בשנת 1950 או בסמוך לה, נבנה ע"י כפר-ויתקין גשר בטון קטן וצר על נחל אלכסנדר במקום בו נמצא כיום הגשר של רשות הניקוז. הגשר נבנה במטרה לאפשר לחברי הכפר לעבד את שטחיהם בשטח קובני. לפני הקמת הגשר, עובד השטח במשותף והגישה אליו היתה בנסיעה מ"צומת חפר" דרומה עד אחרי הגשרים של כביש 4 שליד קיבוץ מעברות, ואחר כך דרך השטחים של קיבוץ מעברות.

בשנת 1958 החלה הסדרת נחל אלכסנדר ע"י רשות הניקוז האיזורית (שרון). בשנת 1960 נבנה במקום גשר קובני הראשון, גשר חדש רחב וגבוה יותר מקורות בטון טרומיות הנסמכות על בסיסים שבשתי גדות הנחל. תחת הגשר נבנה מפל קטן בגובה של מטר בערך. המפל נסחף בשיטפון בחורף שנת 1991-1992 ולא חודש יותר¹⁸.

גשר ביילי בכביש למכמורת

בשנת 1950 השיגו חברי מכמורת תקציב לסלילת כביש מכפר ויתקין למכמורת, אך התקציב לא הספיק לבנות גשר על הנחל שהיה צריך לעלות יותר מסלילת הכביש. רפי רופין המזכיר של מכמורת נסע לרמטכ"ל יגאל ידן (שהיה גיסו) ושכנע אותו שיש צורך בטחוני בגשר נוסף לזה שבכביש מס' 4, להעברת ציוד כבד (לא ניתן היה להעביר ציוד כבד על "גשר הבטון" ובודאי שלא על "גשר העץ"). כך הקים חיל ההנדסה גשר ביילי בכביש למכמורת.

בסוף שנת 1950, היה שיטפון גדול בנחל וכתוצאה מכך נשטף קטע מהכביש. ליד הגשר נפער בור גדול והדרך למכמורת נותקה. דבורה שומרון, חברת מכמורת, מספרת בחוברת "עלי חפר" מחודש יולי 2003, כי אנשי מכמורת סידרו מעבורת מאחת הרפסודות שנשארה במקום מאירוע "אלטלינה". תקעו יתדות משני צידי הנחל אליהן נקשרו חבלים ובמשיכה העבירו את הרפסודה מצד לצד. על הרפסודה העבירו אספקה וגם יולדת לבית היולדות בחדרה...

לאחר כמה שנים, כנראה בשנת 1958, כשנסלל כביש החוף מס' 2 ונבנה הגשר על הנחל, פורק גשר הביילי והכניסה למכמורת היתה מצפון לנחל. כששודרג כביש החוף והפך לדו-מסלולי נסלל כביש חדש למכמורת ממחלף בית-ינאי ונבנה גשר חדש למכמורת. בילדותי - בשנות החמישים שימש לנו גשר

¹⁸ פרטים אלה נמסרו לי ע"י מר ניסים אלמון מרשות הניקוז

הביילי כמקפצה למים, אובייקט שהיה חסר לנו באתר ה"מעיינות" (בים – היינו קופצים מהמזח).

הקונסטרוקציות הגבוהות משני צידי הגשר איפשרו קפיצות משלושה גבהים: בדרגה הנמוכה בגובה מסלול הנסיעה שעל הגשר, דרגת הביניים מעל הקונסטרוקציה הראשונה והדרגה העליונה מעל הקונסטרוקציה השנייה. היינו עולים על הגשר "משתחלים" בין מוטות הקונסטרוקציות ומטפסים עליהם קופצים למים, קפיצות רגילות וגם קפיצות ראש.

גשר אירי זמני בשפך הנחל

בסוף שנות השבעים נבנתה תחנת הכח בחדרה. השנאי הראשון נקנה בשוויץ והובא לתחנה מנמל חיפה. שנאים נוספים כדוגמתו, נבנו במפעל "אלקו" שעל יד צומת 'מורשה'. משקל כל שנאי היה מאתיים ושמונים טון ולכן היה חשש להעביר את השנאים על הגשר של נחל אלכסנדר שבכביש החוף.

ב-1977 סללה חברת "תעבורה", שבצעה את העברת השנאים, 2 כבישים עוקפים במקביל לנחל, משני צדדיו. הכביש העוקף הדרומי יצא מכביש החוף לכיוון חוף הים, והכביש הצפוני עבר מחוף הים אל כביש החוף. כמו כן, נבנה גשר אירי זמני באיזור השפך אשר חיבר את שני הכבישים העוקפים. בתוך הנחל הונחו צינורות פלדה וזרכם זרמו מי הנחל אל הים. על הצינורות שפכו מילוי של חומרי תשתית (אבנים, כורכר וכו'). עגלת ענק, עליה הועמס השנאי, עברה על המסלול כשהיא נגררת, נדחפת מאחור, שוקעת ונחלצת עד אשר הגיעה בהצלחה עם מטענה לתחנת הכוח. בדרך זו הועברו שני השנאים וכן ציוד כבד אחר. לאחר העברת הציוד פורק הגשר הזמני¹⁹.

31.8.1977

31.8.1977

¹⁹ המידע נמסר לי ע"י אורי ספרים מכפר ויתקין, ע"י אברהם לבנת (בונדי) מחברת תעבורה וע"י יעקב רבין מארכיון חברת החשמל בחיפה שגם שלה לנו את התמונות

זכרונות ילדות מנחל אלכסנדר

בילדותי, בשנות הארבעים, התרחצנו בנחל אלכסנדר באתר שנקרא "המעיינות". מעיינות גדולים לא היו שם, אלא רק מעיין זעיר שנבע בתחתית מצוק הסלע של רכס הכורכר השני (אותו רכס עליו בנוי ה"בית הגדול", מרכז כפר ויתקין, חורבת סמארה וכו'). חוט מימיו הדקיק שזרם לנחל היה מתגלה לאורך 2-3 מטר כשירד מפלס פני המים בנחל. סמוך למעיין מול מצוק הסלע, בלט במים סלע קטן, שגובהו היה כחצי מטר מעל פני המים. ה"סלע" כפי שקראנו לו שימש לנו כמקפצה למים. בגדה הדרומית של הנחל ממערב לרכס הכורכר, לאורך של עשרות מטרים ואולי קרוב למאה מטר הגיעה גבעת החול הלבנה, הדיונה, עד גדת הנחל וגלשה אליו במדרון חזק, כשגררי החול הלבן מכסים ברוחב של כמה מטרים את קרקעית הנחל סמוך לגדה. הדיונה היתה חשופה ונקיה, ללא עץ או שיח או עשב בניגוד לגדות הנחל משני צידי האפיק, ונראתה ממש כחוף ים.

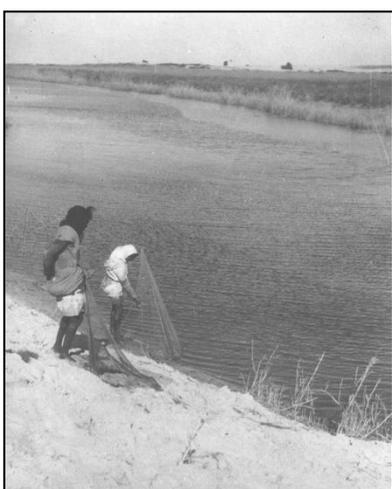
מי הנחל היו ירקרקים, שקטים כמי בריכה ומתוקים יחסית (כידוע, נקרא הנחל ע"י הצלבנים "הנחל המלוח" ומימיו אינם טובים להשקיה). אתר "המעיינות" היה פופולרי מאוד ורבים העדיפו להתרחץ בנחל ולהתחמם בחול הלבן של הדיונה, במקום ללכת לשפת הים המרוחקת יותר. היינו עוברים בין המגרשים שברח' "דרך מול הים", לרוב ברגל ולפעמים על גבי חמור, חוצים את חורשת האקליפטוסים המערבית ואת שטח החולות עליו בנוי היום היישוב חופית, מגיעים וגולשים במורד הדיונה אל מי הנחל הקרירים. אפשר היה להתרחץ בנחל גם בסמוך לשפך, שם הנחל רחב יותר, כחמישים מטר, ושתי גדותיו חשופות מצמחיה בגלל הקירבה לים. כיוון שהמקום היה רחוק יותר מהכפר כמעט ולא היו שם מתרחצים.

בנחל למדתי לשחות, והמבחן היה לעבור את רוחב הנחל בשחיה הלוך וחזור (כ-30 מ' בכל כיוון) ומי שעשה זאת נחשב כ"יודע לשחות". "תעודת שחיין" מטעם החבל הימי

לישראל קבלנו אחרי כמה שנים, כששחינו לכיוון השפך ובחזרה מרחק של 300 מ', שנמדד ע"י המורה להתעמלות דאז אברהם מרגולין (מתל עדשים). כשידענו לשחות, למדנו גם לצלול לקרקעית הנחל לעומק של כשלושה מטרים, לחפון מלוא חופניים של בוץ שחור "פְּלוּמָה" ולמרוח בה את גופנו. גם נערים ערבים מהכפר "שומלי" היו מגיעים לאתר מצידו הצפוני של הנחל, מתרחצים, דגים בחכות, ולא פעם קרה שגם סחבו את הבגדים לילדים שהתרחצו. הם הראו לנו כיצד שוזרים חבל מגבעולי צמח הַסְּמֶר, שגדל בגדת הנחל, ומשחילים עליו את הדגים שדגו.

בשנות החמישים החל הנחל להזדהם במי ביוב, והרחיצה בו נאסרה ופסקה. אתר "המעיינות" המשיך להיות אתר דייג של ילדי הכפר והסביבה. כיום שינה המקום את פניו לחלוטין. מסיבות שונות, פחתה העברת החול ע"י הרוח (אולי בשל בנית סכר אסואן שעצר את מי שטפונות הנילוס או בשל הכריה הרבה של חול בשפת הים, או בגלל הפסקת הרעיה של העדרים מכפר שומלי ועדרי הבדואים מהנגב שהיו מגיעים למקום בשנות בצורת)²⁰. הדיונות הלבנות נסוגו מערבה וכל השטח שהיה נע ונד התכסה בצמחיה חד ורב שנתית ממינים שונים. הדיונה הגדולה והחשופה שגלשה לנחל באתר "המעיינות", נכבשה כולה ע"י צמחית שיחים רב שנתית וכן צמחי קנה ופטל, המונעים לחלוטין מבני אדם להתקרב לקו המים. הגישה אליו נותרה ליונקים בלבד אשר פלסו דרכם במחילות בסבך הצמחיה. לי נשארו רק הזכרונות על המקום המיוחד שהיה.

אני זוכר שבהיותי כבן שמונה, בטרם למדתי לשחות, הייתי קופץ קפיצת ראש אל תוך המים. באחד המקרים קפצתי חזק מידי וכשהזדקפתי הגיעו המים מעל גובה עיני. נפנפתי בידי כדי להתקרב לחוף, וילדים שהיו לידי צעקו "הוא טובע". חיש מהר נמשיתי מהמים ואחד הבחורים, גדעון אבני המבוגר ממני בתשע שנים, השכיבני כשבטני על ברכיו ותרגל עלי את ידיעותיו בנושא "כיצד מצילים טובע", וזאת למרות מחאותי הקולניות כי לא טבעתי ואינני צריך טיפול.

בתקופת המנדט דגו בנחל דייגים ערבים. הם היו פורשים בהינף יד רשת "שֶׁפְּקָה" (בעברית קָלֵע) שנפרשה כמניפה עגולה, ומשקולות העופרת בקצותיה השקיעו אותה במים עד קרקעית הנחל ולכדו את הדגים שנקלעו תחתיה. הדייגים הערבים היו מוכרים בכפר את שללם ומהמשא ומתן שלהם עם אימי למדתי את המילים הראשונות בערבית – מוּש לְאֵזֶם (לא צריך), מְפִיש מְסֵאֲרִי (אין כסף) וכו'. הם היו שוקלים את הדגים במאזני כפות שנתלו בחוטים על מקל ובאמצעותו חוט שהוחזק בידי השוקל. המשקולות היו לעיתים אבנים עגולות, כשהדייג נשבע באמינות משקלן. הדייגים היו מביאים בעיקר דגי בּוּרִי (קִיפּוֹן) סרגוסים (אמנונים) ולעיתים דגי ים אחרים.

²⁰ וגם סלילת "כביש החוף" כביש 2

במלחמת השחרור, כשעזבו התושבים הערבים את האיזור, החלו חברי וילדי הכפר לדוג בנחל בעזרת מלכודות רשת ברזל של $\frac{1}{2}$ צול. התקינו גליל בקוטר של כ-40 ס"מ, שאורכו כמטר אחד. צידו האחד חסום ברשת ובצד השני קונוס כלפי פנים פתוח בקצה. במלכודת שמו פתיון, קשרו אותה לחוט ברזל באורך 3-4 מ' שנקשר לשיח על הגדה. זרקו את המלכודת למים והיו שולים אותה מספר פעמים ביום ומוציאים מתוכה את הדגים. בדרך כלל נלכדו בה סרגוסים, קרפיונים שברחו מבריכות הדגים של בית-חרות ולעיתים רחוקות גם דגים ממינים אחרים.

גם דייגים יהודים דגו בנחל, ברשת "סל" במידות של 3X3 מ' בערך. הרשת נקשרה בקצותיה לשני מוטות במבוק מוצלבים וכל המתקן נקשר למוט ארוך שחובר בציר לרפסודה קטנה עשויה מעץ בַּלְזָה. בעזרת חבל היו מורידים את ה"סל" אל מי הנחל, מעלים ואוספים את הדגים שבתוכו.

דודקה הכט ממכמורת, בנה שני סלי ענק מרובעים לדייג בנחל. אורך כל צלע של הסל היה כרוחב הנחל. הסל האחד היה ליד גשר הרכבת, שם רוחב הנחל קרוב ל-20 מ', והשני ליד הגשר למכמורת, שם רוחב הנחל 30-35 מ'. הסלים נקשרו בכבלים לעמודי עץ גבוהים (כ-9 מ') שנתקעו בגדות הנחל. בערב היו שמים בסל את פתיונות האוכל, ובבוקר מעלים אותו מעל המים ואוספים את הדגים שבתוכו. הסל הגדול הורם ע"י מנוע והשני ע"י מוט מנוף ידני. הרמת הסל נעשתה ע"י סיבוב תוף עליו נכרכו הכבלים. לדברי דודקה הכט, היו בנחל הרבה מאוד דגים והם ראו ברכה בעמלם. משפחת וייס ממכמורת, שמואל, בנימין ואביהם הזקן, דגו בנחל ברשתות גריפה וגם בחכות. כמו כן, הקימה משפחת וייס מסעדה מצפון לנחל, בסביבת גשר הביילי שפורק בסוף שנות החמישים, ובמקום הושכרו למבקרים סירות לשייט וחתירה בנחל. ליד השפך הוקם בית-קפה והמקום המה מאורחים שרקדו לצלילי המוזיקה שנוגנה בלילות הקיץ. כשהחלו מי הנחל להזדהם ולהסריח בא הקץ לכל האתרים האלה.

בשנת 1949 או 1950 ראינו "ציי" גדול של סירות משוטים קטנות שנבנו ע"י ילדי קיבוץ מעברות שט בנחל לכיוון השפך. משום מה חלק מהסירות הושארו ע"י הילדים בנחל וכך הייתה לנו סירה שחתרנו בה בימי הקיץ, אני ובן דודי אליק חרובי. בחורף נגרפה הסירה לים והתנפצה על הסלעים שליד מכמורת.

בראשית שנות החמישים נרכשה ע"י הכפר סירה גדולה (לויתנית?), להכשרה ימית של תלמידי התיכון בכפר. זו היתה סירת מפרשים וחתירה שהיתה בבעלות אגודת "הפועל" תל-אביב ואשר השתתפה בשיוטים בין הערים בין תל-אביב לחיפה ואף זכתה בפרסים. שמה של הסירה אינו זכור לי. כשהחלה לדלוף, נמכרה ונקנתה ע"י הכפר. הסירה הובאה לנחל, נבנה עבורה מזח קטן מקרשים, מול "חירבת סמארה" בשטח האי, שם עגנה הסירה, ומשם היינו יוצאים לאימוני חתירה שנערכו בנחל. לאחר פרק זמן הועברה הסירה למעגן במכמורת. אני זוכר שהגענו קבוצת נערים (כעשרה) לאימון חתירה בים, וחיכינו שהסירה תחזור למעגן. ליד הכניסה למכמורת היתה סככה פתוחה, שאיכסנו בה שקים מלאים בגרעיני חיטה ואנו ישבנו על ערימת השקים, פטפטנו והיו מי שתחבו אצבעות לשק, הוציאו גרעינים וזרקו על אחרים. לפתע אני רואה את החברה קמים ממקומם כאילו ישבו על קן של נמלים או צרעות ונסים לכל עבר. מה קרה?! למקום הגיע חבר מכמורת, דודקה הכט, שכעס על פיזור הגרעינים ובלי לאמר מילה החל מחטיף סטירות על ימין ועל שמאל. החתירה בים הגדול והרחב היתה שונה מהחתירה בנחל, ביחוד כשגילינו שרגלנו טובלות במים שדלפו כל הזמן לסירה ואנו במרחק די גדול מהמעגן. היה לנו דלי להרקה, הזזנו לוח מהרצפה שפכנו את המים מהסירה לים וחזרנו בשלום למעגן. אימוני חתירה בנחל נערכו בשנות החמישים גם על ידי חניכי "בית הספר לדייג" שבמכמורת. בר כוכבא מדרשי מספר כי הפרד הלבן והשקט שלהם שכמעט לא ידע לרוץ, בהיותו רתום לעגלה, הופתע ונבהל מהופעת החותרים וסירתם באיזור ה"אי". הפרד שהותר מהעגלה בשדה ונקשר אליה ברסנו, ניתק את השרשרת וברח בבהלה לאורווה בכפר.

חלקות המספוא של חברי הכפר הנמצאים ליד הנחל "זכו" בחורף לפשיטה של עופות המים. להקות של "תרנגולות המים" השחורות היו עולות מבין צמחי הגדה ומכסחות את התלתן עד השמדת הצמחים. היתה לנו חלקה של 2 דונם ב"אי" שמול "חירבת סמרה" שגבלה בנחל ותמיד כשנזרע בה תלתן (פעם ב-4 שנים) חזרה התופעה: שטח די גדול ליד הנחל היה שחור וקרח מצמחי התלתן. גם יריות מרובה צייד לעבר התרנגולות לא עזרו, עד שבאביב הן עפו וחזרו לארצות הצפון.

מאוחר יותר בשנות השישים הופיעו הנוטריות. אותם יונקים ממשפחת המכרסמים שצורתם כחולדה בגודל של כלב. הן הובאו לארץ כדי לאכול את קני הסוף שבבריכות הדגים המגודרות, אך הן העדיפו לאכול אספסת. הנוטריות חפרו מחילות בקירות הבריכות ויצאו החוצה וכך הגיעו חיש מהר מהגליל העליון לכל נחלי הארץ. הנוטריות חפרו את מחילותיהן בגדות הנחל כשהפתח נמצא בתוך המים והמחילה משתפעת למעלה מעל קו המים. לפנות ערב היו מגיחות החוצה ומכרסמות בחלקות האספסת ובחלקות סלק הבהמות גם שהיו מרוחקות מהנחל. אנו נלחמנו בהן בלכידתן במלכודות וביריות מרובה צייד. יתכן והסיבה להתמעטותן היתה הפסקת גידול צמחי המספוא בשדות השלחין של הכפר. כיום בחודשי החורף מגדלים בשדות האלה רק חיטה לתחמיץ ושכולת לשחת. ובמשך חודשי הקיץ עומדים השדות פור.

הצבים בנחל אלכסנדר

הצבים הגדולים שבנחל אלכסנדר משתייכים למשפחת הצבים הרכים. בעולם קיימים כעשרים מינים של בני משפחה זו ובארץ רק מין אחד. צב זה שבנחל, הוא הגדול שבבני משפחה זו ושמו "צב רך מצוי". אורכו של צב בוגר מגיע עד 120 ס"מ, מזה אורך השריון למעלה מ-90 ס"מ ומשקלו עד 50 ק"ג. הצב נפוץ באפריקה, בעיקר באגני הניקוז של הנילוס ושל נהר הקונגו. בעבר היה צב זה נפוץ בכל נחלי החוף שבארץ, בלבנון, סוריה וטורקיה. כיום האוכלוסיה היציבה היחידה בארץ נמצאת בנחל אלכסנדר.

רגלי הצב דמויות משוט ואצבעותיהן מאוחות בקרומי שחיה, הן משמשות לשחיה והתחפרות. הצב מסוגל לקלוט חמצן המומס במים ובשל כך הוא יכול לשהות מתחת לפני המים שעה ארוכה, יותר מכל צב אחר.

הצב הוא יצור טריטוריאלי ובעבר היה לכל צב שטח משלו בנחל. כנראה שצבים צעירים שפלשו ל"נחלות" של בוגרים נטרפו על ידיהם. הצב טורף בעלי חיים שנמצאים בנחל, רכיכות, דגים, תולעים, שלשולי צנורות, סרטנים ובעיקר אוכל נבלות של בעלי חיים. נקבת הצב מטילה 30-50 ביצים בגומה שהיא חופרת בחולות שבגדות הנחל. משקל ביצה

20-23 גרם (משקל ביצת תרנגולת 50-65 גרם, ג.ח.). ההזדווגות היא בחודש מאי וההטלה בחודשים מאי ויוני. הצבים הצעירים בוקעים לאחר חודשיים וגולשים מיד למים, מקום מבטחם. יש עדויות על גיריות ונמיות שטורפות את ביצי הצב. בשנים האחרונות יש לצבים הצעירים אויב שטורף אותם במים והוא דג השפמנון שלא היה בנחל בעבר ולא ברור כיצד הגיע לכאן.

בעונת החורף מתחפרים הצבים בבוץ בגדות הנחל ואינם פעילים. הם אינם שואפים אויר, ומסתפקים בחמן המומס במים אותו הם קולטים באמצעות מערכת כלי הדם הנימיים הנמצאת בפיהם.

בגלל הקור הם אינם מסוגלים לבצע פעילויות כגון שחיה, אכילה וכו' וכך כשמתרחש שטפון בנחל נגרפים חלק מהצבים לים וגוועים²¹.

²¹ מקורות המידע:

1. דר' אברהם ארבל, האנציקלופדיה "החי והצומח".
2. אורי ספרים, חבר כפר-ויתקין.

בעשרות השנים האחרונות שונו סדרי בראשית. בתחילת שנות השבעים זוהם הנחל, מחומרים וכימיקלים שהגיעו מבתי האריזה להדרים וממפעלים אחרים באיזור. בעלי החיים הרבים שבו מתו והצבים נשארו ללא מקורות קיום. גיורא אילני, הזואולוג של רשות שמורות הטבע, הציע לחברי הכפר, באמצעות אורי ספרים מכפר-ויתקין, לזרוק למים, מגשר העץ, פגרי עופות והודים כמאכל לצבים. עד מהרה הפך המקום לתחנת האכלה אליה התקבצו כל צבי הנחל ואטרקציה תיירותית לבאים לראות את הצבים זוללים פרוסות לחם ופגרי עופות. ל"גשר העץ" ניתן מאז הכינוי "גשר הצבים".

מאמצע שנות ה-70 נקטו פקחי רשות שמורות הטבע בצעדים לשמירת הצבים וריבויים. מוגנו אתרי הטלה ע"י גידור היקפי (נגד טרקטורונים) ופרישת רשתות ברזל על קיני ההטלה למניעת טרף הביצים. 3 אתרי ההטלה נמצאים:

- מתחת לסמרה, בגדה הצפון מערבית של הנחל.
 - כ-100 מ' מערב ל"מעיינות" בגדה הדרומית של הנחל.
 - כ-100 מ' מזרחה לגשר שעל כביש החוף בגדה הדרומית.
- כמו כן, הודגרו באופן מלאכותי 1,000 ביצי צבים²². הצבונים גודלו במשך שנה בכריכות הדגים של גן-שמואל ואחר-כך פוזרו בכל נחלי המים המתוקים, בכנרת ובאגמים בארץ. מכל אלו גדלה אוכלוסיית הצבים בנחל והגיעה למספר שלא היה בעבר כ-450 פרטים. בשנת 1972 היה חשש שהצבים יורעלו ממי הנחל המזוהמים, ועל כן הועברו כ-25 צבים מנחל אלכסנדר לנחלים אחרים בארץ. הצבים נתפסו בידיים, ע"י אורי ספרים, והועברו מהמקום על ידי פקחי רשות שמורות הטבע. ראיתי את אורי על גשר העץ נושא בידיו צב גדול. הצב מתח את צווארו ונתן לאחד הפקחים "ביס" בירך. גם אורי ספרים שצפה מקרוב בצבה המטילה ביציה "זכה" לחטוף נשיכה ברגל (כנראה שלא מצא חן בעיניה שמציצים לה ג.ח.).

בשנים 1972-73 הועברו שמונה צבים ל"פּרַפֶּת-עֶטָה" שבפארק השרון (צפונית לגשר הצבים). הצבים שהו שם בחורף ובאביב, אך בקיץ עלתה טמפרטורת המים, והצבים החליטו ל"חזור הביתה". הם החלו לצעוד בלילה, והתחפרו ביום בקרקע החולות וסיימו את "המבצע" בלילה הבא, בשלום. כולם הגיעו חזרה לנחל מלבד צב בודד שטעה בדרך, הגיע לכביש החוף ונדרס.

בשטפון הגדול בחורף של שנת 1991-92 נגרפה לים כל אוכלוסיית הצבים שבנחל. כ-50 מתו על החוף וכמה מאות הועברו ע"י פקחי רשות שמורות הטבע לכריכות הדגים בקיבוץ המעפיל, שם נתקפו ע"י וירוס וכולם לא שרדו. חלק קטן מהצבים הוחזרו לנחל ונשארו בחיים.

אורי ספרים מספר כי ראה בים צבים חיים, כשצלל בחודשי האביב באיזור בין גבעת אולגה לנתניה. לדבריו יתכן שאלו צבים שנסחפו לים בשטפונות החורף ושרדו. את דרכם מהנילוס לנחלי החוף עשו הצבים בים התיכון. מכאן שהצב הדרך המצוי מסוגל לחיות בים וכפי שיודעים כבר היום גם במים המזוהמים שבנחל.

²² בשנת 1973 הודגרו 600 ביצים ע"י אורי ספרים ו-400 ביצים ע"י פרופ' מנדלסון באוניברסיטת ת"א.

"תשליך" בנחל

במחזור התפילות של ראש השנה כתוב בנושא "סדר תשליך": "ביום הראשון של ראש השנה (ואם חל בשבת – ביום השני) אחרי תפילת מנחה (כלומר אחר הצהרים) נוהגים ללכת אל נהר או באר מים ולאמר פסוקים מספר מיכה פרק ז', מתהילים פרק קיח' ומישעיהו יא' ועוד.

תושבי "גאולי תימן" המסורתיים, נוהגים לקיים את סדר תשליך על "גשר העץ" – "גשר הצבים" מאז הקמת ישובם, אחרי מלחמת השחרור, באדמות הכפר הערבי שומלי, שתושביו ברחו בתחילת שנת 1948 לטול-כרם. אנשי "גאולי תימן" יוצאים בתהלוכה אל הגשר ואומרים עליו את פסוקי התפילה. על סמך הכתוב בפסוק "ותשליך במצולות ים כל חטאתם" ומשליכים אבנים קטנות אל מי הנחל²³.

²³ המידע נמסר לי ע"י זכריה מועלם מגאולי תימן – עובד ציבור בכפר

לטובה לברכה ולרפואה ולחיים
(ירושלמי ברכות ט. א. א.)

בית מאיר
טבריה - 222

משרד טכני כללי
GENERAL TECHNICAL OFFICE

Dipl. Ing.
GERSHON STEMLER
TEL-AVIV, Allenby street 95

דימלי אינג'
גרשון סטמפליר
תל-אביב, רחוב אלנבי 95

The 6/3/36' יום

לכבוד
הא' *ס. א. מ. ג.*
כ א נ ג' 36

א. נ. ,

בהתאם למדובר הנני שולח לו *בג* סקיצה, תאור והערכה לבנין הגשר בכפר ויטקין.

תאור וטדור הגשר:

רחב הגשר מאפשר להסיע אוטומוביל משא אחד ומזרקה מיוחדת בשביל עוברי דרך. לוקח בחשבון שלכל אורך הגשר עמוסים אוטומובילים עם העמסה מלאה.

הגשר מורכב משתי קורות . אופים הקונסטרוקטיבי מברזל זרית וסטהית. שתי הקורות מחוברים ע"י הפלטפורמה שהיא מורכבת מפסים בגדל שונה.

מעל לפסים שתי שכבות קרשים (אלון) (8x25) שעליהם יסיעו כל העמסות.

בהתאם לסדור הנ"ל הנני מעריך את הוצאות הגשר כדלקמן:

ה ע ר כ ה:	
1	ברזל 22 טון \times 19.25 = 423.500 לא"י
2	עצים 13 מ3 עם הנחה \times 6 לא"י = 78.-
3	צבע 20.-
4	יסודות 100.-
5	שונות 100.-
<hr/>	
	721.500 לא"י

הסכום הנ"ל עלול להשתנות ע"י סעיף 4 שבמדה מרובה תלוי הוא בטיב הקרקע ואת זה אפשר יהיה לקבוע ע"י בדיקה על המקום. בכל אופן חושב אני שהוצאות הגשר אפשר לקבוע בין 750-700 לא"י.

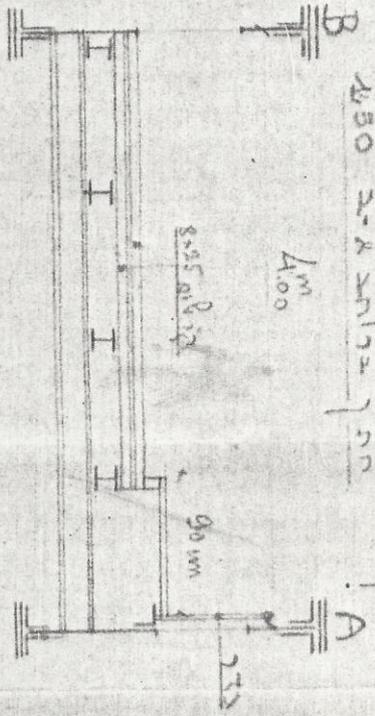
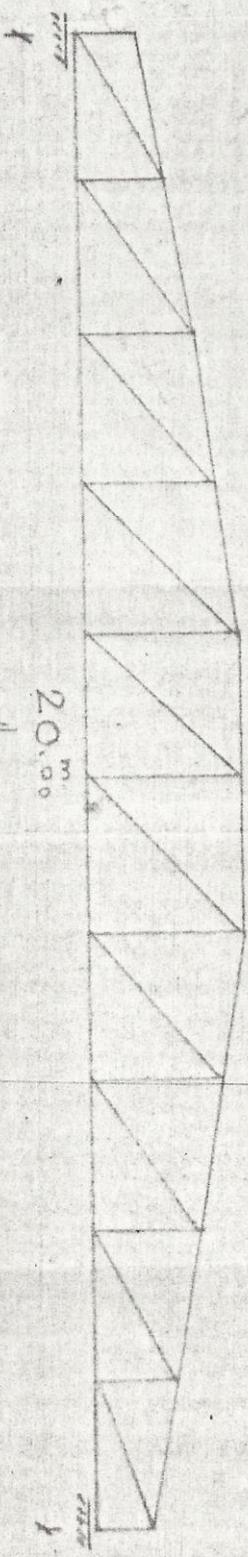
ברור שאם ע"י בדיקה מקומית ומדידה טופוגרפית מדויקת אוכל שאפשר להקטין את אורך הגשר, אז הסכום הכללי יוקטן באופן פרופורציונלי בהתאם להקטנה.

אבקש מכם להודיעני את תוצאות והחלטת ישיבת הועד בנידון זה, כמו-כן מוכן אני לתת לכם אינפורמציה בעל-פה או בכתב בענין זה בהתאם למבוקשתו.

בכבוד רב
גרשון סטמפליר Gershon Stempler

תוכנית פריסת גשר

11100 מטר רבוע

ג'רשון סטמפיון

Geishon Stampion
CIVIL ENGINEER

סיפורו של דן אנקורי על גשר העץ

בבוקר אביב בשנת תשמ"ד נכנס אצלי הדוד דן ואמר לי כדברים האלה: "אם כן, המהנדסים אומרים שבקרוב לא יהיה הגשר עץ והרופאים אומרים שבקרוב לא יהיה דן. אז אני רוצה לספר לך איך הקימונו את הגשר עץ. בדיוק איך זה היה". ואני רשמתי מפיו את הדברים בדיוק כפי שהוא סיפר אותם.

"המהנדס היה מלינובסקי. כשהוא תכנן את הגשר אני לא הייתי בכפר. עבדתי בהעברת הצריפים במושב בית שערים. זה היה ב-1938 לאחר מותו של אלכסנדר זייד. אתה בטח שמעת את הסיפור כיצד העברנו את הצריפים מהבית הגדול לכפר על גלגלים! אז גם בבית שערים שמעו ואני עזרתי להם להעביר צריפים.

אלקין קיבל עליו את עבודת הגשר והוא כתב לי לבית שערים שהוא קיבל את העבודה בתנאי שאני אעבוד איתו. חזרתי לכפר והתחלנו בעבודה. נפגשתי עם מלינובסקי והוא אמר לי שאת התוכנית הוא הכין אך הוא לא יוכל להדריך אותי כיצד לבנות.

אני בדרך כלל מתכנן דברים לפני השינה. כל הדברים עוברים לפני עיני לפני השינה. זה לקח כמה זמן והיתה לי תכנית ברורה כיצד נעשה את כל הצעדים הדרושים.

הבעיה העיקרית היתה להקים כלונסאות מעמודים של 12 מ' אורך ולנעוץ אותם בקרקעית הנחל. המהנדס אמר לי שהדיוק חשוב כי אם העמודים לא יעמדו בקו ישר זה יפגע בחוזק הגשר. התכנית היתה לנעוץ את העמודים ארבעה מטר בתוך קרקעית הנחל. את כל זה הייתי צריך לעשות בלי מנופים ובלי פטישי אויר ובלי כל הכלים שיש היום. גם הובלת העמודים מיער חדרה עד לנחל היה סיפור בפני עצמו.

בהתחלה נעצנו בקרקעית הנחל זוגות של עמודים אשר ביניהם קשרנו צינור לכל רוחב הנחל, בגובה פני המים. זה נתן לנו את הקו הישר. הצינור לא רק נתן את הקו אלא גם שימש להקמת העמודים. את הכלונסאות השכבנו בניצב לצינור במרחקים המתאימים ביניהם. כל כלונס נשען על הצינור במרחק מתאים מקצה הכלונס, כך שהנפתו כלפי מעלה תביא את הקצה בדיוק לקרקעית הנחל. כל עמוד נקשר לצינור. איך להרים את העמוד ידעתי כי כבר עשינו זאת בדרכנו לארץ ישראל: בלנינגרד למדתי איך בונים גדרות. בטח כבר סיפרתי לך שהדרך לארץ ישראל נמשכה שנה שלמה. ההתחלה היתה בלנינגרד. עבדנו כקברנים בבית הקברות היהודי. פעם הביאו ארון של איש עשיר שנפטר באמריקה. הארון היה כל כך כבד שלא ידעו מה לעשות בו. ואני מצאתי דרך איך להעביר אותו ואיך להוריד אותו לקבר. זה עשה רושם רב על אנשי הקהילה והם החליטו להמשיך ולהעסיק אותנו במקום (גם גרנו בבית הקברות). שכנעתי אותם להקים גדר לבית הקברות ושם דן התחיל להיות בנאי.

נחזור לגשר:

ואז היה עלינו לפתור את הבעיה העיקרית: איך לנעוץ את העמודים לתוך הקרקעית. לשם כך בניתי פטיש באופן הבא: השגתי חתיכת צינור בקוטר 14 אינץ'. בתוכו התקנתי

משקולת עופרת שיצק ישראל זצר (זוהר). הוא היה פחח וידע את מלאכתו. שתי גלגילות הותקנו בצידי הצינור והמתקן תוכנן כך שבעזרת חבלים ניתן היה למשוך מן הקרקע את המשקולת בתוך הצינור ולהעלות אותה מטר וחצי. ה"פטיש" שקל 120 קילו.

בשטח הקמתי ארבעה עוגנים כך שאפשר יהיה לייצב את העמוד ולהבטיח שלא יפול. החברים היו מניפים בעזרת החבלים את הכלונס עם הפטיש בראשו ואני הייתי כל הזמן הולך מסביב עם אנך ביד ומדייק את הייצוב של העמוד. כשהעמוד ניצב ישר נתתי פקודה לאחד החברים לחתוך בגרזן את החבל הקושר את הכלונס לצינור שבקו המים, והכלונס "נפל" למקומו על קרקעית הנחל. עליתי עם סולם למרומי העמוד כדי להתקין את הגלגילות והחבלים ושוב ביקרתי את העמידה הישרה של העמוד. ואז התחלנו להרים את הפטיש ולהכות בראש העמוד. על העבודה הזו היה אחראי סובול. שני חברים היו מושכים את החבלים שהיו מרימים את המשקולת בתוך הצינור של הפטיש ולפי פקודה מסובול היו עוזבים את החבלים והמשקולת היתה נופלת על ראש העמוד. כך נעצנו את כל העמודים בעומק של ארבעה מטרים בקרקעית הנחל. המהנדס מלינובסקי הגיע לשטח לאחר שהקמנו את הכלונסאות והיה מרוצה מאוד.

את האקליפטוסים כרתנו ביער חדרה. דאגנו שהם יהיו מבוגרים לפחות בני ארבעים שנה. הגשר היה בנוי משש רגליים שכל רגל בנויה מארבעה עמודים. כך שתקענו באדמה 24 כלונסאות וזו היתה עבודה גדולה מאוד. השלמנו את העבודה בקיץ 1938. כדי לבצע את העבודות בנינו גשר צר על פני המים, אני זוכר שהמרחק בין גדות הנחל היה 17 מטרים. עבדנו מאוד קשה. העבודה הכי קשה היתה לקדוח את החורים בשביל הברגים. קדחנו עם מקדחות יד, מי חשב אז על חשמל. משכנו רלסים על פני הכלונסאות ועליהם בנינו את המשטח גם כן מעצים. בהתחלה לא היו מעקים לגשר וגם החיבור לגדות לא נעשה היטב. בשיטפון הראשון ניזוקו המשטחים המחברים לגדות והיה עלינו להתקין אותם שוב הפעם מחומרים חדשים. אז גם בנינו את המעקים לגשר. בניית הגשר נמשכה שלושה חודשים. קיבלנו 30 גרוש ליום." זה סיפור הקמת הגשר שסיפר דן אנקורי ב-1984.

הגשר עמד בגשמים וסופות ושטפונות. חברי הכפר השתמשו בו עד שנת 1981. בשנת 1954 פקדו שיטפונות עזים את הנחל וזירמי המים הציפו את גשר העץ אבל הוא יכול להם. בשנת 1955 ניסו פדאינים להצית את הגשר. בבוקר נודע הדבר בכפר ורכיבים נסעו לראות מה אירע לגשר. הדוד דן בקש ממני שאסע איתו. בדרך כשנסענו בעגלה פגשנו את מרדכי ליבמן והוא סיפר שעמודים עשנים נותרו מן הגשר. דן התלבט אם לנסוע ולראות מה אירע, ולבסוף נסענו. כשהגענו העריך את המצב ומיד אמר שאפשר לשקם הכל. הכלונסאות לא נפגעו והגשר שוקם. ב-1978 עברה משאית כבדה מאוד על הגשר וערערה את יסודותיו, בתוך כמה שנים הוקם גשר חלופי מבטון. בעת ההקמה חשו המתכננים שהגשר נמוך מן הדרוש ואולי לא יעמוד בדרישות. הזמינו את דן ודן פסק שיש להגביה את הגשר החדש וכך עשו. וגשר העץ

המשיך לעמוד על עמודיו כסמל דומם למעשי הראשונים. בינתיים נפטר הדוד דן. הגשר האריך ימים ממנו. אך לא הרבה. ב-1991 פקדו שיטפונות את הנחל והגשר קרס תחתיו. בבוקר באתי למקום וראיתי את הגשר נכנע. עמדנו כמה אנשים ליד שברי הקורות שנתרו תלויות על בלימה. לידי עמד אריה, מותיקי הכפר ואמר: "אם דן היה זה לא היה קורה".

כתב:
מיכה אנקורי

בנין גשר העץ (סיפור שהיה) / שמואל גבריאל

עוד בחורף 1933 – עם גמר עבודות הנטיעה והבנין בסביבה וחיפוש אחרי מקורות עבודה בסביבה עלתה ההצעה לבנות גשר על הנחל אשר יקרב אותנו אל חדרה. כי זאת לדעת שהקשר היחידי עם חדרה היה: או דרך "קיר המוות" או דרך שפת הים.

התכנית התחילה לקרום עור וגידיים בשנת 1937 עם התקרב ביצוע תכנית ההשקאה באדמה הכבדה, אשר עד אז עובדה בידי משק גן-שמואל.

לאחר דיונים רבים הוחלט: למסור את תכנית הגשר למהנדס מלינובסקי אשר היה מוכר לרבים מחברי הכפר (נדמה לי שהיה חבר במשק עין-חרוד). לאחר גמר התכנית ואישורה סוכם למסור את הביצוע לח"ח צבי אלקין ז"ל ויבדל לחיים ארוכים דן אנקורי.

בהיותי עובד יער תקופה ארוכה בחדרה הוטל עלי להכין את כל החומר לפי פירוט מדויק, כלומר סוג העצים, אורכם, עביים וכד'. לשם כך נשלחתי לחדרה לתקופה של שלושה שבועות שם פיקחתי על הכנת החומר וטיבו. לאחר שכל החומר הוכן נשלחו העגלונים להוביל את החומר. חלק לצד הצפוני וחלק לצד הדרומי. גם ההובלה היה מבצע לא פשוט, כי אורכם של העמודים הגיע ל-11-12 מ'.

עד להבאת החומר שקד דן בעל ההמצאות על הכנת הכלים לביצוע העבודה. עיקר המבצע היה הכנת הפטיש אשר יבלום את העמודים. כאן בא לעזרתו החב' אשר סובול ז"ל אשר בנה את הפטיש לפי הוראותיו של דן. בינתיים לשם קשר בין שני צידי הנחל בנו גשר זמני מלוחות אשר היו מונחים על גבי סירות. כושר נשיאתו של הגשר היה 100-150 ק"ג, כלומר – שני אנשים. היה זה יום גשום וקר כשכל ההכנות נשלמו ונשלחו שני חברים (שניהם בעולם האמת), אחד עגלון והשני עוזר להביא את הפטיש.

בשעות הצהריים הגיעה העגלה עם הפטיש אשר משקלו למעלה מ-150 ק"ג. דן שעמד בצד הצפוני של הנחל נתן הוראה להעביר את הפטיש לצידו דרך הגשר הזמני. כאמור, כוח נשיאתו של הגשר היה 100-150 ק"ג ושני החברים עם הפטיש צללו לנחל. נשארו על פני המים שני השינלים שלבשו החברים. אני פטור מלתאר את התדהמה שאחזה בנו בראותנו את התמונה הזו. למזלנו נזדמנו דייגים ערבים על יד הגשר, מיד התפשט אחד, צלל למים ובמאמצים גדולים חילץ את שני החברים אשר מיד נשלחו לבתיהם. לאחר מכן שוב צלל הערבי, קשר את הפטיש ושוב בכוח המצאותיו של דן נשלף הפטיש.

בנין הגשר נמשך חודשים אחדים ומאז חל מפנה חשוב בהתפתחותו של הכפר. הגשר עומד על תילו עד היום, קרוב לארבעים שנה ומשמש מעבר מהיר ונוח לשדות. לפני שנים אחדות התעוררו ספקות וחששות לגושרו וחוסנו של הגשר, לשם כך הוזמנו בעלי מקצוע לעצים אשר בדקו את מצב העמודים, כמו כן, הוזמנה ועדה מטעם הטכניון אשר קבעה שחזקו מניח את הדעת וניתן להשתמש בו, אולם בטונז' מוגבל.

"ישנם בזכרוני קוריוזים רבים אשר נתלוו לבנין הגשר, אולם על כך במועד אחר".

על גשר העץ, די קליינע חנה'לה – (חנה'לה הקטנה) והדובינושקה

בספר "חידודין" של בן-ציון גפני מסופר על בניית גשר העץ שנעשתה כולה כידוע בעבודת ידיים בעזרת גלגלות, חבלים ועוד אמצעים שונים. הנעת הפטיש, בן מאה ועשרים הק"ג, מעלה מטה, מעלה מטה, לוחתה בשיר בידיש על חנה'לה הקטנה הלומדת לשון קודש, שיר שכונה ע"י בוני הגשר "הדובינושקה של הגשר" וסיקרן אותי לדעת את פרוש השם, ובנוסף רציתי לדעת את הלחן.

פניתי למאיה שביט שיעצה לי לשאול את אליהו הכהן. אליהו אמר לי כי השיר על המלמד שמלמד עברית את חנה'לה הקטנה, הוא אחד משורה ארוכה של שירים בידיש שנכתבו על יהודים בעלי מלאכה וכולם מתחילים במילים דומות: "אני חייט" או "אני סנדלר" ובשיר של הגשר "אני מלמד דרדקים". והדובינושקה הוא שיר רוסי שהושר בזמנו ע"י זמר הבס המפורסם בוריס שלֵיאָפּין, ובארץ ע"י הזמר אֵילְקָה ז"ל. אך הקשר בין שני השירים אינו ברור לו.

הוא הפנה אותי לד"ר גילה פלם מנהלת המדור למוסיקה בבית הספרים הלאומי בגבעת רם בירושלים. ואכן גילה שלחה אלי את המילים והתווים של שני השירים וכתבה כי הדובינושקה הוא שיר עממי רוסי המדבר על עבודה קשה ושירה. המילים שקבלתי היו ברוסית (באותיות לטיניות) ובתרגום לאנגלית.

הרופאה ד"ר טניה יַחְנִין שתרגמה אותן לעברית עבורי, סיפרה בהתרגשות, כי השיר היה שירם של ספני הנהרות ברוסיה, בדומה לשיר הידוע "הַיִּידָה אוֹחְנֵיִים" - שיר ספני הוולגה. הספנים היו יורדים בספינותיהם הטעונות במורד הנהר עם זרם המים, פורקים את המטען במל היעד ואח"כ מושכים את הספינה בחבלים, נגד הזרם כשהם פוסעים על גדת הנהר וחלקם מרחיקים את הספינה מהגדה בעזרת מוטות עץ ארוכים. היתה זו עבודה מפרכת והספנים שאבו כוחות מהשירים כדי לבצעה. השיר הוכרוז על ידי המשטר הצארי כשיר מהפכני ונאסר להשמיעו.

הורינו דברו לא מעט בלשון היידיש בשנות העשרים והשלושים וגם אח"כ. כן הכירו מקרוב את התרבות הרוסית, ארץ מכורתם, ולכן כינו את השיר בידיש ששרו בעבודת בניית הגשר - דובינושקה.

כל המעוניין במילים והתווים של השירים יפנה אלי.

כתב: גדעון חרובי

ראיון עם דב גרשוני – על בניית הגשר ליד השפך

מתוך דף לחבר 10 בינואר 1992

בשיחה עם הח' עופר ישראלי התברר לי שיש הרבה חברים בכפר שלא ידוע להם אודות הגשר המפואר אשר בנינו על נחל אלכסנדר לפני שעלינו לבית הראשונים ואשר היה לדאבוננו, ללא צורך בכלל.

ישנה עוד חוויה אשר עברו הארגונים לפני הגיענו להתיישבות. להורי היה משק בטבריה, אשר היה בנוי על עבודה ערבית. חריש השדות נעשה ברובו ע"י שוורים. אני עבדתי גם במשק וגם בתור עגלון. קיום כלכלי לא היה משתי העבודות האלו.

בשנת 1925 עבדתי בתור עגלון בבנין עפולה. להורי ולי היה ברור שאין לי עתיד בטבריה והיה מוחלט אצלי שאני אלך לעבוד ולהתקיים מחקלאות. תהיתי רק בדרך בה אבחר. קיבוץ? מושב? קבוצה? כל שלוש הדרכים היו פתוחות בפני כל אחד וגם בפני.

מצב ההתיישבות היה בכי רע. זה היה זמן קצר אחרי הויכוח בין קבוצת פינסק וארגון ויתקין. הובטח המקום הראשון אשר יקנה ע"י הכשרת הישוב וינתן להתיישבות. אז החלטתי להצטרף לארגון ג'. נרשמתי בתור מועמד לארגון ע"י החבר פורת וגפני והובטח לי שהדבר יובא לדיון כאשר תהיה אסיפת הארגון. וכך הוזמנתי לבוא לנהלל.

באתי. שם נמסר לי בסוד שהמלך עבדאללה מוכן לתת שטח אדמה סביב למפעל נהריים. 6,000 דונם להתיישבות יהודית. הדבר צריך להיות סודי מפני הערבים ומפני הבריטים. הודות לדחיפות העניין הוחלט לקבל אותי לארגון בלי אסיפה כללית. איך יעשה הדבר לא ידעתי. אבל אני נעשיתי חבר הארגון.

אם רצה המרכז החקלאי לעשות את המבצע רק ע"י פועלים או לשתף את הציונים הכלליים במבצע לא ידעתי, אבל אחד ממנהיגי הציונים הכלליים, בשם סופרסקי, אשר היה עתונאי ונודע לו הדבר, פרסם זאת בעיתון. כל המבצע בוטל.

עברו 3 שנים. נקנה עמק חפר. עברו מאורעות 1929. ארגון ויתקין קיבל מהכשרת הישוב הוראה להקים קבוצה של 20 איש. לעלות לעמק ואז המרכז החקלאי לחץ על ארגון ב' לקבל לקבוצה 8 חברים מארגון ג'. ארגון ב' לא רצה להישמע מהוראות אבל שום דבר לא עזר. אנו עלינו יחד 12 איש מארגון ב' ו-8 מארגון ג' העמק. איחוד שני הארגונים נעשה רק שנה יותר מאוחר. אנשינו בחלקם באו מעמק-זרעאל ומבין פועלי גבעת-עדה וחדרה.

בדבר אחד השתוונו כולנו. לא ידענו שבכלל אין צורך בגשר היות שבשפך הנחל לים במרחק 10-15 מ' לתוך הים החול רדוד וניתן לעבור את הנחל כמעט במשך כל החורף. קבלנו הוראה להתקשר עם שמאי קולודני הנגר מחדרה לבנות גשר על הנחל סמוך לים. שמאי בחר את המקום. יצקנו יסודות בטון משני הצדדים ברוחב 3 מ' משקל כל יסוד כזה כ-8 טון. בנינו מספר רגלי אקליפטוסים לרוחב הנחל. מתחננו עליהם 3 שורות פסי ברזל מחוזקים בברגים גדולים. על כל אלה פרסנו לוחות עץ לרוחב, שכבת חול בעובי של 20 ס"מ מתוך שיקול שהסוסים ירצו לעלות ולעבור את הגשר.

בבית הראשונים, יותר נכון בחצר הלא מגודרת. היו מצד אחד בית קטן וגרה בו משפחה ערבית, מצד שני על כמה מדרגות היה חדר חסר חלונות ודלת ומצד שלישי, שני מחסנים גדולים שעליהם בית מגורים בעל 3 חדרים. באחד מהם גרה סוכנת הבית, קרובתו של טיין, מוכר העמק. בחדר אחד גרו 3 שוטרים ערבים ובשלישי מחסן אבטיחים אספקה לחורף ולידם מרפסת גדולה מאוד אשר פתחי שלושת החדרים פונים אליה. פינינו את האבטיחים למרפסת ובחדר התיישבנו 6 חברים שלנו. כל יום היינו באים מהבית ומחדרה ועובדים בגשר עד שגמרנו אותו והחלטנו למחרת הגמר לעבור כולנו לבית. חזרנו לחדרה. בלילה החל גשם שנמשך כמה ימים. כאשר התבהר העמסנו כל חפצינו על 2 העגלות. אחד העגלונים היה המנוח דרין, השני אני, עבדכם. נפרדנו מהגברת בביתה גרנו, מהמסעדה בה אכלנו, ויצאנו לדרך לעבור על הגשר בדרכינו לביתנו בוואדי חוארת. הגענו לנחל והנה שוד ושבר! מכל הגשר המפואר נותר רק יסוד אחד ולכל העמל לא נותר זכר. אנו עומדים, תוהים ולא יודעים מה לעשות. במרחק 200 מ' מאתנו ערבי עם רשת ביד חוצה את השפך בלי כל בעיות. בעיתנו נפתרה וכך, הגענו לבית ללא גשר.